

АНОТАЦІЯ

Щербина Н. С. Феномен поваги у сучасному гуманітарному дискурсі (історико-філософський аналіз). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 «Філософія» (03 – Гуманітарні науки). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2020.

У дисертаційній роботі досліджено феномен поваги у сучасному гуманітарному дискурсі, застосовуючи історико-філософський аналіз. Окрему увагу у роботі присвячено аналізу доробку представників британського емпіризму, а саме їх поглядам на повагу.

Дослідження обумовлене історичною динамікою людини, суспільства, природи, світу в цілому, а також необхідністю поглибленого дослідження сфери моральних понять як фундаменту для оптимізації механізмів міжособистісних відносин, зумовленої сучасними суспільно-політичними процесами. Важливою особливістю поваги є те, що вона займає одне з перехідних місць у системі зв'язку моральних норм та кодифікованих правил поведінки, що обумовило поглиблене дослідження філософсько-правових доробків щодо ролі поваги у юридичних відносинах людей.

Підґрунтям вибору теми дисертації стало те, що історико-філософська генеза поняття «повага» у західній філософії є недостатньо дослідженою, не дивлячись на те, що існує великий доробок праць, у яких розглядається повага та її прояви у різних царинах людського життя. Історико-філософська ретроспектива надала змогу глибше дослідити розвиток феномену поваги у контексті історичних та соціокультурних змін суспільств різних країн. У роботі акцентовано увагу на тому, що еволюція розуміння специфіки прояву поваги у повсякденному житті людини демонструє здатність суспільства адаптуватися до нових викликів та екстраполювати мораль до своїх вимог. Загальний історико-філософський огляд точок зору щодо розуміння поваги проведено у дисертації з

метою дослідження особливостей генези формування феномену поваги, а також виокремлення та поглибленого аналізу філософських позицій, які, на думку автора, мали найбільший вплив на становлення сучасного розуміння поваги.

У дисертаційному дослідженні на підставі репрезентації поваги як історико-філософського концепту виявлено еволюційне розгалуження поваги у дослідницькому аспекті на два відносно автономні різновиди (повагу як почуття та повагу як соціальний протокол) та визначено суттєві риси прояву кожного з них у суспільстві, що зумовлює особливості підходів до їх дослідження.

Автором вперше обґрунтовано, що повага може розглядатися як історико-філософський концепт, ґрунтуючись на тому, що у класичних філософських працях вона постає концептом ідеї, яка є складником їх загальнотеоретичної побудови. Це дало можливість простежити еволюцію особливостей явища поваги у прямій кореляції зі становленням сучасного суспільства, а саме, розгалуження поваги у дослідницькому аспекті на два відносно автономні різновиди. Запропоновано авторське витлумачення поваги як визнання самоцінності та потенціалу будь-якої форми буття, незалежно від її статусу та наявності у ній інтелекту або свідомості, враховуючи усі можливі прояви та особливості цього буття, а також незалежно від нашого соціального статусу, культурної приналежності та вподобань.

У дисертаційній роботі набуло подальшого розвитку питання витоків формування підходів щодо витлумачення поваги. Встановлено, що британський емпіризм, який сформувався у найбільш повну концепцію у XVII–XVIII століттях, продемонстрував розуміння поваги, аналізуючи яке, останню можна розглядати як почуття і як соціальний протокол. Також дістало подальшого розвитку питання виокремлення видів поваги. Визначено, що за своєю природою (зовнішня чи внутрішня), повага може поділятися на повагу як почуття та повагу як соціальний протокол. Суттєвими рисами прояву поваги як почуття є наявність об'єкту як причини формування почуття, невизначуваність почуття поваги через її зовнішній прояв; поваги як соціального протоколу - виступають зобов'язаність

слідувати приписам соціального протоколу, соціальна вигода. Автором виокремлено такі виміри поваги: *методологічний* (повага як складова методології може охоплювати певну збірку правил для належної поведінки людини); *праксеологічний* (повага як інструмент є втіленням поваги на практиці); *метафізичний* (повага як принцип може бути відправною точкою для будь-якої діяльності людини); *аксіологічний* (повага як цінність може поставати у вигляді мети, досягнення якої закладено у діяльність людини); *правовий* (повага як невід'ємне право людини зазвичай виражається у повазі до чогось, що є цінністю для людини).

У дисертаційній роботі доповнено та уточнено питання витлумачення поняття «повага» у сучасному гуманітарному дискурсі. Виявлено, що складнощами у зазначеному витлумаченні є такі: 1) багатовимірність цього поняття, що є причиною відсутності чіткого розуміння різниці в сенсах між ним (як родовим поняттям) та похідними від нього (видовими) поняттями; 2) велика різниця між традиціями розуміння поваги та її ролі в людському світі, яка ґрунтується на тому, що цей феномен значною мірою обумовлений соціокультурними умовами, особливостями розвитку суспільства, науки та культури кожного періоду історії, а отже, пов'язаний з цінностями, що історично або географічно репрезентують зазначене суспільство; 3) відсутність у більшості філософських словників визначення терміна «повага», адже наявні тільки визначення деяких похідних (на нашу думку) від нього термінів («самоповага», «гідність», «толерантність», «пошана», «честь» тощо); 4) різниця у розумінні ролі феномена поваги у моралі як формі суспільної свідомості, а також ролі поваги як родового поняття щодо зазначених вище споріднених з нею (видових) понять. Доповнюючи питання розширення меж компетенції поваги, автором запропоновано застосовувати категорії «обов'язок» та «свобода вибору» до аналізу поваги у контексті визначення меж нашої свободи та свободи іншого.

На прикладі аналізу поняття поваги та дотичних до нього понять продемонстровано, що методи, викладені у працях філософів модерної та

сучасної доби, є актуальними і зараз, що дає змогу розвивати досить великий спектр практичних досліджень. Доступність та відкритість інформації, а також глобалізація гуманітарного дискурсу дає можливість розширити та доповнити філософську методологію локальними особливостями, а також оптимізувати її для адаптації та прояснення ключових загальнофілософських понять, яким, на нашу думку, є поняття «повага». Подальші розвідки в межах генези уявлень про повагу, а також виокремлених і обґрунтованих у дисертаційному дослідженні видах і вимірах поваги, сприятимуть розвитку міждисциплінарних досліджень у напрямку розробки універсалізованого витлумачення поваги.

Ключові слова: повага, види поваги, виміри поваги, історико-філософський вимір генези поняття «повага», британський емпіризм, повага як почуття, повага як соціальний протокол, цінності, повага у сучасних гуманітарних студіях.

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію матеріалів дисертації:

Статті у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав:

1. **Щербина Н. С.** Ціннісні засади визначення спрямованості соціальних процесів: порівняльний аналіз поглядів С. Гантінгтона та Ф. Фукуями / Н. С. Щербина // Гуманітарні студії: зб. наук. праць. – К.: ВПЦ "Київський університет". – 2013. – Вип. 20. – С. 249-257.

2. **Щербина Н. С.** Складнощі витлумачення поняття «повага» у сучасному гуманітарному дискурсі / Н. С. Щербина // Гуманітарні студії: зб. наук. праць. – К.: ВПЦ «Київський університет». – 2017. – Вип. 29. – С. 182-193.

3. **Щербина Н. С.** Різновиди поваги у працях британських філософів раннього Модерну / Н. С. Щербина // European Philosophical and Historical Discourse, 2018. – Vol. 4. – Issue 1. – P. 70-75.

4. **Щербина Н. С.** Потенціал методології британського емпіризму у вивченні концепту поваги / Н. С. Щербина // Філософські проблеми гуманітарних наук, 2018. – №2 (28). – С. 72-75.

5. **Щербина Н. С.** Можливість застосування філософської методології для витлумачення поняття «повага» у праві / Н. С. Щербина // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Зб. наук. пр. – №1(29). – К.: Вид-во нац. авіац. унт-ту “НАУ-друк”, 2019. – С. 102-106.

6. **Щербина О., Щербина Н.** Джон Лок про мовчання як аргумент і прояв поваги в аргументації / О. Щербина, Н. Щербина // SENTENTIAE: DOI: <https://doi.org/10.22240/sent38.02>. – Том 38, № 2, 2019. – С. 6-18 (Scopus).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. **Щербина Н. С.** Специфіка розуміння поваги як прояву цінності у Т. Гобса / Н. С. Щербина // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2014», 15–16 квіт. 2014 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – Ч.1 – С. 117-118. (*Форма участі – очна.*)
2. **Щербина Н. С.** Поняття поваги у Т. Гобса, І. Канта, Е. Левінаса: порівняльний аналіз / Н. С. Щербина // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2015», 21–22 квіт. 2015 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. – Ч.1 – С. 95-97. (*Форма участі – очна.*)
3. **Щербина Н. С.** Повага як складова модерної моделі виховання у працях представників західної філософії / Н. С. Щербина // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016», 20–21 квіт.

- 2016 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. – Ч.1 – С. 101-103. (*Форма участі – очна.*)
4. **Щербина Н. С.** Google vs. філософське мовне середовище: до питання вживання синонімів поняття «повага» / Н. С. Щербина // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2017», 25–26 квіт. 2017 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2017. – Ч.1. – С. 157-160. (*Форма участі – очна.*)
 5. **Щербина Н. С.** Труднощі перекладу та розуміння як складова діалогу у сучасній культурі: феномен поваги / Н. С. Щербина // Всеукраїнська науково-практична конференція «Національні культури в глобалізованому світі», 6–7 квіт. 2017 р. : [матеріали доповідей та виступів]. – С. 218-222. (*Форма участі – заочна.*)
 6. **Щербина Н. С.** П'ять типів поваги у дослідженнях Дж. Лока / Н. С. Щербина // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2018» (2018; Київ), 26–27 квіт. 2018 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: У. В. Мовчан [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2018. – Ч.1. – С. 71-73. (*Форма участі – очна.*)
 7. **Щербина Н. С.** Проблема поваги у Ф. Бейкона: точки дотику історії філософії та риторики / Н. С. Щербина // «Викладання логіки та перспективи її розвитку», VIII Міжнародна науково-практична конференція (2018; Київ), 17-18 травня 2018 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2018. – С.80. (*Форма участі – очна.*)
 8. **Shcherbyna N. S.** On the principle of respect in GDPR and R. Dworkin's philosophy / N. S. Shcherbyna // International Scientific Conference "The Days

of Science of Faculty of Philosophy – 2019" April 23-24, 2019: [Abstracts] / Ed. board: A. Konverskyi [and other]. – Kyiv: Publishing center "Kyiv University", 2019. – P. 9-10. (*Форма участі – очна.*)

9. **Shcherbyna N. S.** The Potential of History of Philosophy Method in Solving the Issue of Respect in Political Discourse / N. S. Shcherbyna // International Scientific Conference "The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2020", April 22-23, 2020: [Abstracts] / Ed.board: A.Konverskyi [and other]. – Kyiv: Publishing center "Kyiv University", 2020. – P. 14-16. (*Форма участі – очна.*)

SUMMARY

Shcherbyna N. S. The phenomenon of respect in contemporary humanitarian discourse (historical-philosophical analysis). – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for a Ph.D. scientific degree on a specialty 033 – «Philosophy» (03 – Humanities). Taras Shevchenko National University of Kyiv. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2020.

The dissertation is devoted to the phenomenon of respect in contemporary humanitarian discourse, using historical-philosophical analysis. Particular attention is paid to the analysis of the works of representatives of British empiricism, namely their views on respect.

The study is conditioned by the historical dynamics of humans, society, nature, the world in general, as well as the need for in-depth study of the sphere of moral concepts as a foundation for optimizing the mechanisms of interpersonal relations due to contemporary socio-political processes. An important aspect of respect is that it occupies one of the transitional places in the system of connection of moral norms and codified rules of conduct, which led to an in-depth study of the philosophical-legal works on the role of respect in legal relations.

The reason for choosing the topic for the dissertation was that the historical-philosophical genesis of the concept of «respect» in Western philosophy is studied insufficiently, even though there is a large body of works that examine respect and its manifestations in various spheres of human life. Historical-philosophical retrospective provided the opportunity to explore deeper the development of the phenomenon of respect in the context of historical and socio-cultural changes in societies of different countries. The dissertation emphasizes that the evolution of understanding the specificity of respect manifestation in everyday life demonstrates the ability of society to adapt to new challenges and extrapolate morality to its requirements. A general historical-philosophical review of points of view on the understanding of respect was conducted in the dissertation to study the specificity of the genesis of the formation of the phenomenon of respect, as well as separation and in-depth analysis of philosophical positions that, in the author's opinion, had the greatest impact on contemporary understanding of respect.

In the dissertation research, based on the representation of respect as a historical-philosophical concept, the evolutionary branching of respect in the research aspect into two relatively autonomous varieties (respect as a feeling and respect as a social protocol) was revealed, and significant features of each of them in society were identified. Mentioned above causes the specific features of the approaches to their research.

The author substantiated for the first time that respect can be considered as a historical-philosophical concept, based on the fact that in classical philosophical works it appears as a concept of an idea that is a component of their general theoretical construction. This made it possible to trace the evolution of the specific features of the phenomenon of respect in direct correlation with the formation of contemporary society, namely, the branching of respect in the research aspect into two relatively autonomous varieties. Was suggested the author's interpretation of respect as a recognition of the self-worth and potential of any form of being, regardless of its status and the presence of intelligence or consciousness in it, taking into consideration all

possible manifestations and characteristic features of this being, and regardless of our social status, cultural affiliation and preferences.

In this dissertation, the question of the origins of the formation of approaches to the interpretation of respect was further developed. It is established that British empiricism, which was formed into the most complete concept in the XVII-XVIII centuries, demonstrated an understanding of respect, analyzing which, the latter can be considered as a feeling and as a social protocol. The issue of distinguishing kinds of respect was also further developed. It is determined that by its nature (external or internal), respect can be divided into respect as a feeling and respect as a social protocol. The essential features of the manifestation of respect as a feeling are the presence of an object as a reason for the formation of feeling, the indeterminacy of the feeling of respect through its external manifestation. The essential features of the manifestation of respect as a social protocol are an obligation to follow the prescriptions of social protocol, social benefit. The author singled out the following dimensions of respect: *methodological* (respect as a component of the methodology may cover a certain set of rules for proper human behavior); *praxeological* (respect as a tool is the embodiment of respect in practice); *metaphysical* (respect as a principle can be a starting point for any human activity); *axiological* (respect as a value can appear in the form of a goal, the achievement of which is embedded in human activity); *legal* (respect as an inalienable human right is usually expressed in respect for something that is valuable to a person).

In this dissertation research the question of interpretation of the concept of «respect» in contemporary humanitarian discourse is supplemented and specified. It was found that the difficulties in this interpretation are as follows: 1) the multidimensionality of this concept, which is the reason for the lack of a clear understanding of the difference in meanings between it (as a genitive concept) and its derivatives (species) concepts; 2) the great difference between the traditions of understanding respect and its role in the human world, which is based on the fact that this phenomenon is largely determined by socio-cultural conditions, features of

society, science and culture development of each period of history, and therefore associated with values that historically or geographically represent the specified society; 3) the lack of definition of the term «respect» in most philosophical dictionaries, because there are only definitions of some derivative (in our opinion) terms of this term («self-respect», «dignity», «tolerance», «admiration», «honor», etc.); 4) the difference in understanding the role of the phenomenon of respect in morality as a form of social consciousness, as well as the role of respect as a genitive concept in relation to the mentioned above related to it (species) concepts. Complementing the issue of expanding the boundaries of the competence of respect, the author proposed to apply the categories of «duty» and «freedom of choice» to the analysis of respect in the context of defining the boundaries of our freedom and the freedom of others.

On the example of the analysis of the concept of respect and related concepts, the author demonstrated that the methods set out in the works of modern and contemporary philosophers are relevant today, which allows developing a wide range of applicable researches. Accessibility and openness of information, as well as the globalization of humanitarian discourse makes it possible to expand and supplement the philosophical methodology with local features, as well as optimize it to adapt and clarify key general philosophical concepts, which, in the author's opinion, is the concept of respect. Further investigations within the genesis of understanding of respect, as well as the kinds and dimensions of respect identified and substantiated in the dissertation research, will contribute to the development of interdisciplinary research in the direction of developing a universalized interpretation of respect.

Ключові слова: respect, kinds of respect, dimensions of respect, a historical-philosophical dimension of the genesis of the concept of «respect», British empiricism, respect as a feeling, respect as a social protocol, цінності, respect in contemporary humanitarian studies.

List of the applicant's publications on the topic of the dissertation and information on the approbation of the dissertation materials:

Scientific works in which the main scientific results of the dissertation are published (articles in scientific journals):

1. **Shcherbyna N. S.** Value Foundations of Determination of the Orientation of Social Processes: Comparative Analysis of the Views of S. Huntington and F. Fukuyama / N. S. Shcherbyna // Humanities studies: collection of scientific works. – K.: Publishing and Printing Center «Kyiv University». – 2013. – Iss. 20. – P. 249-257.
2. **Shcherbyna N. S.** Difficulties of Interpretation of the Notion «Respect» in Modern Human Studies Discourse / N. S. Shcherbyna // Publishing and Printing Center «Kyiv University». – 2017. – Iss. 29. – P. 182-193.
3. **Shcherbyna N. S.** Types of Respect in Early Modern British Philosophers' Works / N. S. Shcherbyna // European Philosophical and Historical Discourse, 2018. – Vol. 4. – Issue 1. – P. 70-75.
4. **Shcherbyna N. S.** The Potential of British Empiricism Methodology in Studying the Concept of Respect / N. S. Shcherbyna // Philosophical problems of the humanities, 2018. – №2 (28). – P. 72-75.
5. **Shcherbyna N. S.** Possibility of Applying Philosophical Methodology for Interpretation of «Respect» Concept in Law / N. S. Shcherbyna // Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy, Cultural: Collected Works – №1(29). – K.: National Aviation University Publishing House «NAU-Druk», 2019. – P. 102-106.
6. **Shcherbyna O., Shcherbyna N.** Silence as an argument and a manifestation of respect in the argumentation in John Locke's works / O. Shcherbyna, N. Shcherbyna // SENTENTIAE: DOI: <https://doi.org/10.22240/sent38.02>. – Vol. 38, № 2, 2019. – P. 6-18 (Scopus).

Scientific works that certify the approbation of the dissertation materials (published abstracts):

1. **Shcherbyna N. S.** The specifics of understanding respect as a manifestation of value in the works of T. Hobbes / N. S. Shcherbyna // International Scientific Conference "The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2014", April 15–16, 2014: [Abstracts] / Ed.board: A.Konverskyi [and other]. – Kyiv: Publishing center "Kyiv University", 2014. – Vol.1. – P. 117-118. *(15 April 2014; full participation.)*
2. **Shcherbyna N. S.** The concept of respect in the works of T. Hobbes, I. Kant, E. Levinas: a comparative analysis / N. S. Shcherbyna // International Scientific Conference "The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2015", April 21–22, 2015: [Abstracts] / Ed.board: A.Konverskyi [and other]. – Kyiv: Publishing center "Kyiv University", 2015. – Vol.1. – P. 95-97. *(21 April 2015; full participation.)*
3. **Shcherbyna N. S.** Respect as a component of the modern model of education in the works of representatives of Western philosophy / N. S. Shcherbyna // International Scientific Conference "The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2016", April 20–21, 2016: [Abstracts] / Ed.board: A.Konverskyi [and other]. – Kyiv: Publishing center "Kyiv University", 2016. – Vol.1. – P. 101-103. *(20 April 2016; full participation.)*
4. **Shcherbyna N. S.** Google Vs. Philosophical Language Environment: On the Use of Synonyms of the Concept of "Respect" / N. S. Shcherbyna // International Scientific Conference "The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2017", April 25–26, 2017: [Abstracts] / Ed.board: A.Konverskyi [and other]. – Kyiv: Publishing center "Kyiv University", 2017. – Vol.1. – P. 157-160. *(25 April 2017; full participation.)*
5. **Shcherbyna N. S.** Difficulties of translation and understanding as a component of dialogue in modern culture: the phenomenon of respect / N. S. Shcherbyna // Ukrainian scientific-practical conference "National cultures in the globalized

- world", April 6–7, 2017: [Abstracts] . – P. 218-222. (*6 April 2017; full participation.*)
6. **Shcherbyna N. S.** Five types of respect in J. Locke's research / N. S. Shcherbyna // International Scientific Conference "The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2018", April 26-27, 2018: [Abstracts] / Ed.board: U.V.Movchan [and other]. – Kyiv: Publishing center "Kyiv University", 2018. – Vol.1. – P. 71-73. (*26 April 2018; full participation.*)
 7. **Shcherbyna N. S.** The problem of respect in the works of F. Bacon: points of connection between the history of philosophy and rhetoric / N. S. Shcherbyna // "Teaching logic and prospects for its development", VIII International scientific-practical conference (2018; Kyiv), May 17-18, 2018: [Abstracts] / Ed. board: A. Konverskyi [and other]. – Kyiv: Publishing center "Kyiv University", 2019. – P. 80. (*17 May 2018; full participation.*)
 8. **Shcherbyna N. S.** On the principle of respect in GDPR and R. Dworkin's philosophy / N. S. Shcherbyna // International Scientific Conference "The Days of Science of Faculty of Philosophy – 2019" April 23-24, 2019: [Abstracts] / Ed. board: A. Konverskyi [and other]. – Kyiv: Publishing center "Kyiv University", 2019. – P. 9-10. (*23 April 2019; full participation.*)
 9. **Shcherbyna N. S.** The Potential of History of Philosophy Method in Solving the Issue of Respect in Political Discourse / N. S. Shcherbyna // International Scientific Conference "The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2020", April 22-23, 2020: [Abstracts] / Ed.board: A.Konverskyi [and other]. – Kyiv: Publishing center "Kyiv University", 2020. – P. 14-16. (*22 April 2020; full participation.*)